

## DOSLOV

*A ty, Danieli, udržuj ta slova v tajnosti a zapečeť tuto knihu až do doby konce. Mnozí budou zmateně pobíhat, ale poznání se rozmnoží.*

– Daniel 12,4

*Hot er gezogt!*

– Jidiš přísloví. Doslovný překlad: Tak to řekl! No a co?! Co je *tobě* do toho?

Tato útlá knížka je naším příspěvkem k diskusi o souřadnicích židovských dějin. Možná jste při četbě zachytili ozvěnu rozmluv, které spolu její autoři vedli, a občas i jejich sporů: náznaky mezigeneračního konfliktu, odlišnosti v mužském a ženském pohledu či drobné sváry mezi fikcí a fakty. Jinými slovy, doufáme, že se do této zápletky vejdemo i my, alespoň jako vedlejší postavy.

Je nemožné uvést zde všechny moudré zdroje, které tuto knihu inspirovaly. Část z nich, včetně několika současných vědců, jsme zmínili v textu, jiné jsme zahrnuli do poděkování a seznamu pramenů. Snažili jsme se vyjádřit uznání všem, jimž ho dlužíme, ale bezpochyby je nemožné poděkovat všem architektům a stavitelům města slov, které obýváme.

„Vaše děti nejsou vašimi dětmi,“ napsal libanonsko-americký básník Chalíl Džibrán. „Jsou syny a dcerami touhy Života po sobě samém.“ Jelikož sami ztělesňujeme stereotyp židovského rodiče, nedovedeme se tak jednoduše vzdát vlastnického práva nad svými ratolestmi. Můžeme však

Džibrána parafrázovat: vaše myšlenky nejsou vašimi myšlenkami. Zrodily se z vaší knihovny a jazyka, v němž žijete.

Nejsme odborníky na židovské dějiny, pohlížíme na ně z perspektivy oborů, jimž se věnujeme – literatury, vypravěčství a dějin evropského myšlení. Při svém putování jsme se možná dotkli akademiků i ortodoxních věřících. Nijak se nebráníme polemice. Těmi prvními se ochotně necháme opravit (nebo si povedeme dále svou) a od těch druhých si zachováme odstup (a svou si povedeme dále zcela jistě). Budeme jen rádi, rozvíří-li naše kontroverzní názory stojaté vody a povedou k tomu, že se budeme tvrdohlavě přít až do konce věků; naše znalosti se tím jen rozšíří.

Jak ale praví jedno staré židovské přísloví, neberte všechno smrtelně vážně. Neprospělo by to vašemu zdraví. *Hot er gezogt!* Jsou to jen slova.

Než však ta slova uzavřeme a knihu zapečetíme, jak výstižně řekl prorok Daniel, chceme ještě přidat několik postřehů o protínajících se stezkách humoru, sebeobviňování a polemik.

Víme, že tenhle vtip už jste slyšeli, ale mějte s námi strpení.

Židovská babička si s milovaným vnukem vyjde k moři, když tu chlapce smete velká vlna a stáhne ho pod vodu. „Drahý Bože,“ křičí babička, „jak jsi mi mohl něco takového udělat? Tolik jsem toho v životě vytrpěla, a nikdy jsem neztratila víru. Styď se!“ Neuběhne ani minuta, a jiná vlna jí vyhodí chlapce v pořádku zpátky do náruče. „Drahý Bože,“ praví babička, „to je od tebe opravdu laskavé, ale kde má čepici?“

Anekdota je to stará, ale vpravdě klasická. Co nám však vlastně sděluje?

Na první pohled samozřejmě vypráví o židovské babičce, která je vlastně tuplovanou židovskou matkou. Jak už bylo řečeno, nemáme nic proti vtípům o židovských matkách, neboť mnoho z nich své čiperné oběti zároveň potají sarkasticky opěvuje. Ano, babička je drzá a nestydatá, vyčítavá a malicherná dokonce i tehdy, hovoří-li k samotnému Stvořiteli. Tím to však nekončí.

Kde je v tom příběhu Bůh? Možná tu vůbec není. Může to být vyprávění o dvou vlnách, ženě a jejím vnukovi. Ale pokud skutečně obě vlny poslalo vševědoucí božstvo, připadá nám, s prominutím, trochu slabošské. Co ho to jen napadlo? Ortodoxní apologeta by začal překotně vysvětlovat, že Bůh možná babičku zkoušel. *Azój*. Nám heretikům přijde pravděpodobnější, že babička zkoušela Boha.

Podívejme se na to důkladněji. Jde tu o troufalou teologii. Žerty teď necháváme stranou.

Na rozdíl od většiny věřících většiny náboženství naše babička nespojuje víru s bázní. Chová se k Hospodinu se zdravou dávkou *chucpy*. I přesto, že jde o přísnou a jízlivou, prostorekou a neuctivou starou dámu, její nesentimentální oddanost je obdivuhodná. Ale komu přesně je oddaná? Vnukovi nebo Bohu?

Opatrně. Do porovnávání míry oddanosti jednomu i druhému bude lépe se nepouštět. Ve skutečnosti to raději nechce vědět ani sám Bůh. A jelikož babičku osobně známe, můžeme vám prozradit, že když anekdota skončila, s největší pravděpodobností jí Bůh tu čepici pokorně vrátil.

Neboť jak jsme se v této knize pokoušeli vyložit, zatímco nesčetné generace Židů pevně věřily, že bez Boha by nebylo vnoučat, v hloubi srdce také dobře věděly, že bez vnoučat by už dávno nebylo Boha.

Existuje židovská teologie *chucpy*. Sídlí v sotva patrném bodě, kde se sbíhají víra, svárlivost a schopnost dělat si

legraci z vlastní osoby. To vše dohromady tvoří jedinečnou neuctivou úctu. Nic není natolik svaté, aby si to nezasloužilo příležitostný posměch. Je možné se smát rabínovi, Mojžíšovi, andělům, ale také Všemohoucímu.

Židovská tradice je na smích bohatá přinejmenším stejně, jako je bohatá na slzy. Hořkosladká sebekritika, často hraničící se sebeponižováním, se osvědčila jako spolehlivá taktika přežití v nepřátelském světě. A protože smích, slzy a sebekritičnost jsou téměř vždy spojeny se slovy, snadno se staly součástí hebrejského a židovského zvyku všechno zpochybňovat a se všemi diskutovat: se sebou samým, s přáteli i nepřáteli a občas také s Bohem.

Neznáme nikoho, kdo by naši babičku u moře považoval za rouhavou. Hebrejská Bible tuhle tradici započala už s Abrahamem a Jóbem, kteří se s Všemohoucím dohadovali, kdykoli se jim jeho zásahy jevily jako neuspokojivé. Později nastoupili talmudičtí učenci, s nimiž jsme se setkali ve znamenitém příběhu Achnajovy pece a kteří vyžívají hlas z nebes, aby už dal pokoj a přestal se vměšovat do jejich učené debaty.

Jestliže si takové chování zaslouží Bůh, pak ho nemůže být ušetřen žádný významný hrdina či slavný rabín. V anekdotě původem z Vilnius se místního židovského vtipálka ptají, jak to že postel krále Šalomouna hlídalo, jak praví Píseň písní (3,7), přinejmenším „šedesát bohatýrů, bohatýrů z Izraele“. Proč jich bylo tolik? Odpověď je přece přímo v textu, řekl jim. Bylo to šedesát *židovských* bohatýrů!

Vnímáte to jako výsměch sobě samotným? My ano. A baví nás to. Pokud dokážete strávit i větší sousto, terčem následujícího vtipu jsou chasidé konající zázraky:

Starý rabín se svou družinou dorazili k židovskému hostinci a hostinský byl tak neuctivý, že ani nevyšel ven, aby

je přivítal. Rabín rozezleně rozkázal: „Nechť se z tohoto stropního trámu, pod kterým nedlí spravedlivý muž, stane svinutý had!“ [Jak vidno, dokonce i v rozčilení si starý rabín vzpomněl na Izajáše 27,1.] Všichni se polekali, hostinský se ženou ho prosili o odpuštění, a rabín, přemožen soucitem, svou kletbu odvolal. „Nechť trám zůstane trámem!“ zahřímal.

A světe div se, trám zůstal přesně takový, jaký byl. Dodnes na to místo putují lidé ze všech koutů, aby hostinec a zázračný trám spatřili na vlastní oči.

Jistě jste si všimli, že biblické výrazy poskytovaly tvůrcům anekdot odjakživa výborné podněty. Podobně, jak jsme se nedávno dočetli na internetu, může dnes student v ješivě lišácky použít výraz „zachvácen chvěním“, původně popisující mocné Moabity stížené strachem před Bohem Izraelitů (Exodus 15,15), když si před příchodem rabína do třídy přepíná mobil na tichý režim s vibrací.

Nic není natolik svaté, obávané nebo milované, aby se to vyhnulo parodii. Ať jde o babičku nebo o Boha, občas je vtip zároveň skrytým, sarkastickým chvalozpěvem. Ale někdy je zkrátka jen přímočaře a rozkošně zlomyslný.

Od Mojžíše a Izajáše po Šmuela Josefa Agnona a Philipa Rothe Židé ochotně verbalizují své vlastní nedostatky, individuální i kolektivní, s elegancí pohotového a činorodého sebeanalytika. „Ať je sebehůř, člověk musí dál žít, i kdyby ho to mělo stát život,“ řekl Šolom Alejchem, nestor východoevropského židovského humoru. Mínil přesně to, co řekl: dost často to člověka skutečně život stálo.

Židovský folklór a literatura otevřely v novověku v diasporních jazycích, jako jsou judeo-španělština, jidiš a angličtina, stavidla smolařské veselosti. Musíme uznat, že judeo-španělština si, pokud jde o smysl pro humor – často ironický nebo sarkastický –, s jidiš nijak nezadá. „*Wa llego Mose, wa ya me alegri!*“ říkalo se v hispánských komunitách

severního Maroka. „Vida, Mojžíš konečně dorazil, podívejte, jakou z toho mám radost!“ Tento druh hořkosladkého humoru je úzce svázaný s humorem v jidiš. Sefardsko-aškenázská hranice byla poměrně propustná, etnický i kulturně (příkladem jsou jižní Francie, Itálie a Balkán i vzdálenější Besarábie a Ukrajina, kam předkové autorů této knihy zanesli svá sefardská jména). Proč by se tedy v judeo-španělštině a v jidiš neměl rozvinout podobný smysl pro humor? Intelektuální náboj, který je poháněl – neboť veškerý dobrý humor je poháněn intelektem –, má u obou stejný základ. Sdílejí i obdobnou kolektivní psychologii. Židovský osud a touhy, paměť a exil, pohromy a slovní výzbroj i ona neuctívá úcta, která je jednou z nejpevnějších židovských souřadnic, to všechno je v nich přítomné. Platí to jak pro sefardské, tak pro aškenázské Židy.

I kdyby Mojžíš přišel, stěžovali bychom si dál. „Já vím, že jsme vyvoleným národem,“ říká se v další klasické průpovídce Šoloma Alejchema, „ale nemohl by sis, Bože, pro změnu vybrat zase někoho jiného?“ Woody Allen vytvořil nový druh víry, ateismus pro nešiky: „Jak mám věřit v Boha, když jsem si zrovna minulý týden přiskřípl jazyk do válce elektrického psacího stroje?“ A jako by to nestačilo: „Nejen že Bůh neexistuje, ale zkuste o víkendů sehnat instalatéra.“

Ani Izraelci nezůstávají pozadu, zvláště když se jim podaří zbavit se přehnané povýšenosti, jež je tichým zabijákem zdravého humoru mířícího do vlastních řad. „Už třicet let se u Zdi nářků modlíte za mír mezi Židy a Araby. Jaké to je?“ ptá se reportér BBC. A jeruzalémský rabín mu odpoví: „Je to jako mluvit do zdi.“

Lidé, kteří si myslí, že o Bohu a jeho proroku se nedá žertovat, si zaslouží respekt, nebo snad i závist. Vítězné dějiny učinily Alláha a Muhammada v očích věřících nedotknutelnými. Z Mojžíše i z Hospodina udělaly tři tisíce let terč pro nemilosrdné nepřátele i pro drsné žerty

zasvěcených. „Čtyřicet let na poušti,“ rozčilovala se Golda Meirová, „a jemu se nakonec povedlo dovést nás na jediné místo na celém Blízkém východě, kde není ropa!“ Jejím ultraortodoxním koaličním partnerům nezbylo než upřímně souhlasit. Je výmluvné, že tato neuctivá úcta židovskou identitu nijak neoslabila, a když už nic jiného, udržuje ateisty, jako jsme my, hezky uvnitř stáda.

Ano, židovský humor je často drsný a nevybraný. Jestliže se Židé staví k rouhání spíše laxně, proč by jim měla dělat těžkou hlavu trocha netaktnosti? Máme-li na výběr mezi vulgárním důvtipem a uhlazeným fanatismem, volíme vždy raději vulgární důvtip. Jen ať si to chorobná počestnost a učená *chucpa* rozdají: vítězem dne i celého milénia se s největší pravděpodobností stane *chucpa*. Vzdejme tedy hold našemu povolení, starému jako svět, smát se do sytosti babičce i Bohu, králi Šalomounovi a starým rabínům a všem dalším posvátným památkám.

A Bůh? Pokud existuje, určitě je Žid. Pokud je Žid, tak jistě trochu rozumí ladinu a jidiš. Pokud rozumí trochu ladinu a jidiš, pak určitě ví, co odpovědět nějakému řadovému vtipálkovi z Maroka nebo Vilnius, Jeruzaléma či New Yorku, který si z něj utahuje. *Hot er gezogt!* Tak to řekl! No a co?! Co je *mně* do toho? prohlásí Bůh a pokrčí rameny.

A koneckonců, proč si z Boha utahovat, když se s ním můžeme rovnou soudit? Několik chasidských příběhů vypráví o obyčejných Židech, kteří si Boha předvolali k rabínskému soudu, *din tora*, a tvrdili, že jim dluží nějakou milost, již zoufale potřebují. Většinou to tyto žalující strany také vyhrály. Ale protože smích a slzy jdou v židovských dějinách vždy ruku v ruce, vede tento pozoruhodný zvyk k hrůznému vyústění. Praprávnuci těchto chasidských žalobců musejí být těmi osvětimskými vězni, které slyšel Elie Wiesel, jak se pokoušejí obžalovat Všemohoucího z toho, že s židovským lidem tak hrozně zachází. O mnoho

let později Wiesela tato vzpomínka inspirovala k napsání divadelní hry *Soud nad Bohem* (1979), v níž si k tomuto soudnímu procesu vybral rok 1649 a masakr Židů ve smyšleném ukrajinském Šamhorodě (možná bylo předlohou skutečné město Šargorod). V tomto případě Bůh trestu unikne a je prohlášen nevinným; obhájí ho charismatický cizinec, jímž není nikdo jiný než sám Satan.

Jak židovské je ale toto téma? Vždyť i Dostojevskij nechal svého Velkého inkvizitora vyslýchat Ježíše Krista znovu sestoupivšího na svět, a shledat ho vinným, jak to viděl blouznící Ivan Karamazov. Samozřejmě. Židé však nemají Velké inkvizitory, kteří by ve svých kardinálských hávech a mnišských sutanách působili vznešeně a elegantně a zároveň budili hrůzu. To pouze nuzní a bezmocní Židé, chudáci a vězni koncentračních táborů, ženou svého Stvořitele před soud. Zatímco Dostojevskij zachytil jeden velkolepý a jedinečný okamžik, v našich dějinách se tento motiv táhne mnoha staletími. A zatímco Dostojevského boží soud byl děsivý a pochmurný, ty naše mají nádech ironie a jiskří pokorou a troufalostí bezvýznamných a okrajových človíčků. Lid, jenž se dovede na Boha rozzuřit, se mu může také smát, vyhrát nad ním v rozepři, obžalovat ho a uznat vinným.

Ne že by k tomu docházelo běžně. Jen pár Židů dokázalo takovou výzvu přijmout a povolat Boha k soudu. Ale každý Žid, který kdy četl Písmo, pravděpodobně narazil na Abrahamovu halasnou výtku: Což Soudce vši země nejudná podle práva?

I tato otázka je jedna z nejlepších, jaké v Bibli najdete.

Židé nikdy neměli papeže.

Spisovatel z naší dvojice s oblibou tvrdí, že něco takového je naprosto vyloučeno. Kdybychom ho měli, každý by ho (nebo ji?) poklepával po rameni se slovy, že babička znala jeho dědečka v Ploňsku či v Casablance. Příbuzenský

svazek nanejvýš přes dvě kolena. Familiárnost, důvěrnost, protikladnost – právě to jsou základní složky, z nichž jsou naše komunity vystavěny. Každý rabín má svého protirabína, každý má bláznivou tetičku, a dokonce i ti, co stojí nejvýše, jsou tak trochu k smíchu. Žádný vzdálený a nepřístupný duchovní vůdce by nedokázal přimět lid, aby se bez řečí semkl. Vždy se najde někdo, kdo bude mít námitky a stavět se na odpor. Nikdy neuvidíme stoupat bílý kouř. Tolik k židovskému papeži.

A tak se přeme dál, Abraham se svým Stvořitelem, Tamar s kmenovými staršími, prorok s králem, Hilel se Šamajem, chasidé s *mitnagdim*, svými oponenty, ortodoxní se svět-skými. Izrael se „pře s Bohem“, a židovský Bůh samotný dokáže být překvapivě vlídný k těm, kdo se mu smějí nebo s ním zápasí, od pramáti Sary až po babičku s čepicí.

Z jakého důvodu je tak shovívavý, jak to, že snese tak drzé chování? Proč se s Abrahamem dohaduje o počtu spravedlivých, kvůli nimž by měl ušetřit Sodomu, proč s láskou přijímá Jóbovu námitku namířenou proti samotnému jádru boží spravedlnosti? Jak může s radostným smíchem říct: „Mí synové mě porazili, mí synové mě porazili“?

Nevíme. Stejně v něj nevěříme. Ale myslíme si, že to má něco společného s tím, jak Židé zacházejí se slovy, a také s tím, jakými jsou rodiči.

Spisovatel z naší dvojice navštívil v roce 1982 osadu Ofra na západním břehu Jordánu a svedl tam s osadníky bouřlivou debatu. Chceme tu citovat, co tehdy řekl, protože považujeme ta slova za nadále platná a vhodná pro závěr této knihy.

Judaismus je civilizace. Je jednou z mála civilizací, které ovlivnily celé lidstvo. Náboženství je ústředním prvkem židovské civilizace, snad i jejím původcem, tato

civilizace však nemůže být prezentována pouze jako náboženství. Z náboženského základu vyrostly duchovní projevy, které náboženskou zkušenost obohatily, změnily, nebo dokonce působily proti ní: jazyky, zvyky, způsob života, charakteristická přecitlivělost (či snad spíše přecitlivělost, která bývala charakteristickou), literatura, umění, myšlenky a názory. To všechno je judaismus. Jeho součástí je vzpoura a odpadlictví, obzvláště mezi posledními generacemi. Je to rozsáhlé a bohaté dědictví.

Sám se považuji za jednoho z legitimních dědiců: nikoli za nevlastního syna, za potomka, který se zpro-  
nevěřil či vzepřel, ani za levobočka, nýbrž za právoplatného dědice. A to, co z tohoto postavení vyplývá, vám zcela jistě nebude po chuti. Plyne z něj totiž, že mohu svobodně rozhodnout, co si z tohoto úžasného dědictví vyberu, co umístím do svého obývacího pokoje a co strčím na půdu. I naše děti mají bezpochyby právo pozměnit půdorys svého života a zařídit si ho takovým nábytkem, jaký se jim zamlouvá. Mám také právo „importovat“ a kombinovat své dědictví s čímkoli, co uznám za vhodné – aniž svá kritéria a záliby vnucuji jinému dědici, například vám. To je pluralismus, který jsem před chvílí chválil. Mám právo rozhodnout, co se mi hodí a co ne. Co je důležité, co je zanedbatelné a co si ponechat. Ani vy, ani ultraortodoxní Židé, ani profesor Leibowitz mi za žádných okolností nemůže říkat, že se jedná o balíček, který musím koupit celý nebo ho nechat být. Mám právo oddělovat zrno od plev.

A z toho plyne další zásadní duchovní rozhodnutí. Může nějaká civilizace přežít jen jako muzeum, nebo je skutečně živá pouze tehdy, pokud se rozhodne pustit do dramatické improvizace?

Kurátor (či kurátorka) v muzeu má k dědictví po svých předcích obřadný vztah. Po špičkách, s posvátnou

úctou přerovnává umělecká díla, leští vitríny, opatrně vykládá význam předmětů ve sbírkách, provádí užaslé návštěvníky, přesvědčuje veřejnost, a až nadejde čas, hodlá předat klíče od muzea svým synům. Kurátor se ohání křikem Svatý, Svatý, Svatý. Prohlašuje také: „Není na mně, abych určoval, co má větší a co menší důležitost. Mým úkolem je jen dohlédnout, aby světlo našeho odkazu nadále svítilo pro co nejvíce očí, a aby se nic nezničilo nebo neztratilo.“

Ale já jsem přesvědčen, že muzejní civilizace nemá šanci přežít. Nakonec nutně vyschne a odřízne se od všech proudů své kreativní energie: nejprve budou dovoleny jen inovace na starých základech, pak se svoboda omezí pouze na svobodu interpretace, potom bude povoleno interpretovat výhradně význam interpretací, a nakonec budeme smět jen leštit umělecké předměty ve vitrínách.

Živá civilizace, to je nekonečné drama boje různých interpretací, vnějších vlivů a důrazů, neutuchající boj o to, co je zrno a co plevy. Vzpoura, jejímž cílem je inovace. Rozbourání, jehož účelem je znovu vše poskládat jinak. Někdy je dokonce potřeba uložit věci do skladu a vytvořit tak prostor pro pokusy a novou tvorbu.

Je přípustné hledat inspiraci také u jiných civilizací a nechat se jimi obohatit. Díky tomu si můžeme uvědomit, že boj a pluralismus nejsou pro živou civilizaci jen zatměním či dočasnou odchylkou, ale přirozeným prostředím.

Heretici a zpochybňovači bývají předvojem tvůrců a inovátorů. Muzeum či drama, rituál nebo kreativita, zaměření výhradně na minulost (jak bylo, tak bude), svět, ve kterém má každá otázka odpověď ve svatých knihách, kde každý nový nepřítel a každá nová situace jsou pouhou reinkarnací starého a známého. Jak je to doopravdy? Je možné, že dějiny nejsou točícím se ko-

lem, ale spirálou, která navzdory všem zakřivením tvoří v zásadě linku a nikoli kruh?

Musím vám říct, že setkání Žida, jako jsem já, se západním humanismem, jehož kořeny nesahají jen do doby evropské renesance, ale mnohem hlouběji, se v ničem nepodobá předchozím setkáním judaismu s helénismem nebo judaismu s islámskou kulturou. Toto setkání se západním humanismem je osudové, formativní a nezvratitelné. A zeptáte-li se: „Čím se toto setkání liší od těch ostatních?“, odpovím, že když jsme se my, mí předkové a já, setkali s evropským humanismem posledních století, zejména v jeho liberální a socialistické formě, možná jsme v něm, ať už tehdy nebo dnes, rozeznali jisté překvapivé genetické podobnosti. Protože západní humanismus má i židovské geny.

Kdo je Žid? Kdokoli zápasí s otázkou „Kdo je Žid?“ Naše osobní definice zní: každý člověk, který je natolik bláznivý, aby se za Žida označil, je Žid. Je dobrým nebo špatným Židem? O tom ať rozhodne další Žid.

Tato kniha neobsahuje mnoho slov, ale obývají ji mnozí vynikající Židé. Chceme ji zakončit slovy nežidovského autora: Jorgeho Luise Borgese, spisovatele, knihovníka a jazykového mága.

Ve své povídce „Autor Quijota Pierre Menard“, napsané suchou terminologií bibliografa, vypráví Borges o (neexistujícím) moderním francouzském romanopisci, který si jednoho dne sedl a začal psát španělsky slovo od slova *Dona Quijota*, Cervantesův klasický román ze sedmnáctého století.

Dávejte dobrý pozor: Menard Cervantesovu knihu *nepřekládá, nekopíruje, necituje, neparafrázuje, nehodnotí ani nekomentuje*. Je jejím *autorem*. Je to nyní nová kniha. Menardova kniha.

Pokaždé když my, vy, rabín či jeho dcera čteme text, tvoříme ho ke svému obrazu. Z boží knihy se stává kniha Izajášova, kniha rabiho Jochanana, kniha Osnat Barzaniové, naše kniha, vaše kniha. Dokonce i tehdy, když bez sebemenší odchylky opakujeme starověká slova, nejsou už starověkými slovy, ale jsou nová a patří nám, existují k našemu obrazu a v našem kontextu, dokud se neobjeví další autor, další Pierre Menard.

Neboť jak pravil moudrý řecký filozof Hérakleitos, nevstoupíš dvakrát do téže řeky. A jeho žák Kratylos dodal: dokonce ani jednou ne.

Naše slova nám nepatří. Mění se, sotva je vyslovíme. Nikdy nesetrvávají dostatečně dlouho, aby někomu patřila. Tak trochu jako naši potomci v již citovaném verši moudrého arabského básníka Džibrána: vaše děti nejsou vašimi dětmi. Můžeme si přát, aby naše děti v našich slovech pokračovaly. Místo toho ale začnou nanovo psát svou vlastní knihu.

Tak je to i s „Židy“. S Židy, kteří často Židy nejsou, jak platí v tomto eseji i ve světě obecně. Jsou totiž celým lidstvem, jež se chopí příběhu, významu či zákona, zapsaných jako text. Zkuste si nahradit slovo *Žid* slovem *čtenář*. Na mnoha místech vás překvapí, jak dobře se tam bude hodit.

Dokonce i antisemitismus se občas dá přeložit jako naprostá brutalita umlčování, jako pálení knih. Znepřístupňování webových stránek a cenzura. Všude.

Text a individualita, humor a rozepře, prostoreké ženy a zvědavé děti – nejsou snad různými způsoby obecné lidské existence, nejsou zjevné v každém lidském obydlí, všude, kde je to dovoleno?

Ano, některé věci našťěstí nelze zprostředkovat. Například jazyky. Tvrdá nádhera hebrejštiny a hrubé aroma jidiš se nikdy nestanou univerzální chutí. I tu babičku nechme raději u moře pokoušet Všemohoucího, s vnukem v náručí a s její odvěkou židovskou odvahou.

Všechno ostatní, co si spojujeme s Židy, je však volně k mání komukoli, kdo je natolik bláznivý, aby to přijal za své.